

МУЗЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ – УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Людмила Рибченко,
к.іст.н., заступник з наукової роботи
генерального директора Національного музею
історії України у Другій світовій війні

Шановні колеги, вітаю!

Я представляю один із найбільших музеїв України – Національний музей історії України у Другій світовій війні. Та це не лише Музей, це ще й Національний меморіал, місце пам'яті, майданчик для державних церемоній. Ми розміщені в центрі м. Київ, і нас легко знайти: Музей розгорнуто всередині скульптури «Батьківщина-мати». Також на нашій території майорить головний прапор України.

Із часу відкриття Музею у 1981 р. його експозиція розповідала про події Другої світової війни. Спочатку це був цілком радянський наратив. А зі здобуттям Україною незалежності – україноцентрична розповідь про вимір нашого народу в Другій світовій війні. Також наскрізною темою була тяглість боротьби за незалежність, яка тривала впродовж усього ХХ ст., на тлі Першої та Другої світових війн і після їх завершення. До 2014 р. ми говорили, що є музеєм останньої війни на території України, але з анексією Криму та окупацією Донбасу все змінилося.

Відтоді в нашому Музеї, окрім експозиції про Другу світову війну, була розгорнута виставка про сучасну російсько-українську війну під назвою «Український Схід». Ми розповідали про бойові дії на території Донецької та Луганської областей. Про трагедію м. Іловайськ і Дебальцеве, Донецького аеропорту, про українських воїнів, добровольців, волонтерів, медиків, капеланів. 8 років наш Музей був місцем зустрічі сучасних ветеранів, місцем, де їх нагороджували, де проводили заходи присвячені пам'яті загиблих. Тому на запитання, чи передбачали ми, що може початися повномасштабна війна з

Росією, я відповідаю: «Так, передбачали». Можливо не хотіли вірити до кінця, але передбачали.

На екрані фото, зроблене 16 лютого 2022 р., за 8 днів до повномасштабного вторгнення військ російської федерації. Це був День національної єдності. На ньому ми співаємо гімн, тримаємо в руках український прапор. Тоді на кордоні вже стояла численна армія агресора, різні розвідки попереджали про вторгнення, але на фото бачимо напис «Переможемо війну». Тоді нам здавалося, що своїми діями, демонстрацією повної підтримки Президента, уряду країни ми зможемо зупинити шаленого сусіда. Ми помилилися...

На той час Музей уже готувався до надзвичайної ситуації. Був розроблений план дій. Сформовані команди оперативного реагування. Команда порятунку мала проводити евакуацію експонатів. До неї входили переважно працівники фондів, реставратори, працівники технічних відділів. Були команди, які відповідали за консервацію приміщень, збереження цифрових баз даних, персональних відомостей працівників тощо. Музей закупив стратегічний запас пального для авто, пакувальних матеріалів, води, рацій для зв'язку.

У той тривожний період перед вторгненням ми перебували в епіцентрі уваги вітчизняних та світових ЗМІ. Наші дії мали бути максимально зважені, щоб не спричинити паніки. Так, наприклад, коли через потужний вітер потрібно було приспустити головний прапор країни й це було зроблено, до Музею почали надходити десятки дзвінків від різних ЗМІ із запитаннями, що сталося в Україні, чому приспущений прапор.

Наш колектив можна вважати фахівцями в питанні війни. Ми її вивчали, писали про неї, розповідали своїм відвідувачам. Тож знаємо головне, від чого залежить дальший перебіг подій і, зрештою, Перемога. Це головне полякає в питанні вибору. Війна перед кожним ставить вибір: обрати одну зі сторін боротьби або стратегію особистого виживання. Від цього вибору залежать

персональні дії й насамкінець загальний результат. Про це ми говорили один з одним напередодні вторгнення. Ми також говорили, що крім професійних обов'язків у кожного з нас є родини, діти. Тому перш ніж прийняти рішення за себе, потрібно потурбуватися про них. Склад «тривожних» чемоданчиків із документами, можливі шляхи евакуації – такими були теми наших розмов тоді.

Музейний колектив зробив свій вибір. На момент вторгнення всі працівники залишалися в м. Київ. Ніхто не виїхав за межі країни. Напередодні при підготовці до кризисної ситуації ми проводили навчання з евакуації відвідувачів, надання першої медичної допомоги, дії в разі пожежі. Проте війна застала нас у ліжку.

24 лютого 2022 р. о 5-й ранку почалися перші ракетні удари по житлових будинках м. Київ. Майже відразу в місті місцями вимкнувся мобільний зв'язок, припинився рух громадського транспорту, вже пообідді метро перетворилося на бомбосховище. Стало проблемою навіть фізично дістатися до Музею. Проте в кожній зі сформованих команд була передбачена наявність людей із власними авто, а також тих, хто жив поруч і міг дістатися до Музею пішки. Тож у перший день війни всі були на роботі. Ми розібрали експозиції в найбільш небезпечних приміщеннях. Законсервували їх, тим самим скоротивши об'єм контрольованих площ.

Далі різні команди продовжили евакуацію предметів, забезпечили цілодобову охорону, протипожежний контроль та загальне спостереження за об'єктами Музею. Науковцям було рекомендовано евакуюватися в безпечні місця й залишатися на зв'язку. Координацію дій узяв на себе генеральний директор Музею Юрій Савчук.

Наступним кроком стало інформування російських колег про те, що насправді відбувається в Україні, що від російських бомб гине цивільне населення. Нам здавалося, ніби в Росії ось-ось почнуться антивоєнні акції. Ми відправили 300 електронних листів. Отримали аж 3 відповіді: 2 – з приватних

акаунтів, зі словами жалю й сорому, 1 – з офіційної пошти музею із м. Санкт-Петербург. У ній ішлося про «справедливість» і логічність цієї війни. Так у нас розсіялися ілюзії. Ми приготувалися до тривалої та виснажливої боротьби.

8 співробітників зі зброєю в руках стали до лав ЗСУ. Багато колег поповнили лави територіальної оборони, медичних та волонтерських організацій. Близько 20 співробітниць (матері з дітьми) евакуювалися за кордон. Сам Меморіал став місцем ушанування й прощання з полеглими захисниками України. Науковці продовжили працювати. Ми зосередилися на онлайн-проектах і виставках, які можна реалізувати на майданчиках іноземних партнерів.

На сайті Музею з'явилася рубрика #хроніка_війни, де збиралися й систематизувалися основні події, цифри, факти, втрати, фотодокументи. Ми зробили онлайн-проект #війна-паралелі, у якому музейні артефакти Другої світової війни ожили в сучасних фото і малюнках.

Директор Музею весь час фізично залишався в музеї. 8 березня, на 13-й день війни, під час оборони столиці, разом із фотографом, вони побували в різних точках міста. Зі зроблених фото вдалося створити першу музейну фотовиставку про війну «Київ: репортаж одного дня. 8 березня 2022 року». Це розповідь про один (13-й) день життя української столиці в нових умовах. 44 фото демонструють, як швидко війна проковтнула життєвий простір, як стерла межі між фронтовим та мирним життям. Уже через місяць від початку вторгнення ця виставка відкрилась у м. Верден, Франція. Відтоді експонувалася на 11 майданчиках наших партнерів із 7 країн світу.

Далі була фотовиставка «Дивись! Маріуполь!», зроблена з фото, які їх автор В'ячеслав Твердохліб потай, сховавши в цукерку, виніс через російські блокпости з обложеного міста. Ці матеріали він передав до Музею. Ця виставка експонувалась у 4 містах 3 країн. Загалом на сьогодні ми реалізували 19 виставок у 10 країнах.

Наприкінці березня, після звільнення населених пунктів Київської області, директор почав шукати можливість продовжити роботу Музею. Тим

паче, що ворогом традиційно планувалося використати 9 травня у своїх збочених пропагандистських цілях. Музей мав сказати своє слово у відповідь. Як це зробити? Головна експозиція евакуйована, скульптура перебуває під особливим режимом захисту, тому було ухвалено рішення відкрити виставкові зали й створити в них новий проєкт про війну під час війни. Науковці Музею провели польові експедиції до вщент поруйнованих м. Ірпінь та Буча, смт Бородянка й Гостомель, інших населених пунктів. Було зібрано понад 2 тис. артефактів. Вони лягли в основу першої музейної стаціонарної виставки «Україна – розп'яття».

Художньо-реліквійні інсталяції проєкту розповідають про варварську геноцидну розправу, яку Росія запланувала проти України, та насильство, принесене українському народові. Вони також відносять відвідувача до біблійних мотивів воскресіння й відновлення, які обов'язково настануть в Україні після перемоги. Одна з головних інсталяцій – символічна червона зірка, викладена з російського взуття. Це образ війська, яке переступило не лише кордони України, а й будь-які межі людяності та моралі. Взуття вбитих ворогів – це також відповідь України на спробу загнати її в стійло путінського СРСР. Художник проєкту – Антон Логов, куратор – Юрій Савчук.

Виставку відвідали понад 30 тис. осіб, серед яких багато іноземних урядових делегацій. Тих, хто підтримав Україну в найскладніші часи. Серед наших гостей були президенти, прем'єр-міністри, начальники генштабів, послы союзних держав. Про виставку «Україна – розп'яття» розповіли медіа 16 країн. Зокрема The New York Times, The Guardian та багато інших.

За час війни науковці Музею на чолі з директором іще тричі виїжджали на передову з метою збору експонатів. У Музеї експонувалося 6 стаціонарних виставкових проєктів. Серед них виставка сучасних плакатів українських та польських художників. На території Меморіалу стрітарт Антона Логова закликає звільнити з полону захисників «Азовсталі». На нашій будівлі мурал Нікити Тітова свідчить, що Україна стала щитом для Європи. Також ми

пишаємося артоб'єктом «Вірю в ЗСУ», зробленим з останньої партії металу, виплавленого на «Азовсталі».

Активна виставкова діяльність Музею дає нам можливість не лише професійно працювати, зберегти Музей, розповідати про сучасну російсько-українську війну всьому світові й закликати на допомогу нашій країні, а й заробляти кошти на дальший розвиток інституції. Активна робота сьогодні дає нам можливість планувати наше завтра.

Основним завданням є майбутнє візуальне й сенсове переозначення Музею. Від перших днів боротьби ми побачили, як часто образ скульптури «Батьківщина-мати» став з'являтися у медійному просторі. Меч та щит у руках жінки, оберненої в бік Москви, перетворили скульптуру на дієву антирашистську зброю. Цей образ закликає до спротиву, мотивує, підтримує. Ми зібрали з мережі Інтернет численний патріотичний, а часом і сатиричний контент зі скульптурою в головній ролі. Її можна оглянути в онлайн-форматі на сайті Музею. Така підтримка українців надихає нас на зміни.

Музей працює над пошуком способів заміни радянського герба на щиті скульптури на український тризуб. Ми також зосереджені на написанні нової концепції Музею, яка розповідатиме про боротьбу за свободу, незалежність, територіальну цілісність нашої країни. А також про Перемогу в цій війні, яку щодня наближають наші славні ЗСУ.

Віримо, що у нас усе вийде. Запрошуємо вас до співпраці. Ми готові реалізовувати нові виставки на території Чехії.

Дякую за запрошення і можливість розповісти про нашу роботу й боротьбу.
Слава Україні!